

Kombinirani razredni odjel u primarnom obrazovanju

Klisura, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:713330>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Sanja Klisura

KOMBINIRANI RAZREDNI ODJEL U PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Diplomski rad

Zagreb, srpanj 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Sanja Klisura

KOMBINIRANI RAZREDNI ODJEL U PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Diplomski rad

**Mentor rada:
doc. dr. sc. Irena Klasnić**

Zagreb, srpanj 2022.

Sadržaj

Sažetak	
Summary	
1. UVOD	1
2. RAZRADA TEME.....	2
2.1. Kombinirani razredni odjel	2
2.1.1. Uloga učitelja u kombiniranom razrednom odjelu	4
2.1.2. Suradnja sa stručno-pedagoškom službom u kombiniranom razrednom odjelu	6
2.1.3. Učenik u kombiniranom razrednom odjelu	6
2.2. Metode i oblici rada u nastavi kombiniranog razrednog odjela	7
2.2.1. Učenje rješavanjem problema	9
2.2.2. Projektna nastava	9
2.2.3. Igre i simulacija	10
2.2.4. Strategije za individualno učenje i poučavanje	11
2.2.5. Korelacijsko-integracijska nastava	12
2.3. Vođenje stručno-pedagoške dokumentacije u kombiniranim razrednim odjelima	14
2.4. Izleti, ekskurzije i škola u prirodi.....	16
2.5. Raspored sati u kombiniranom razrednom odjelu.....	17
3. PRIMJERI NASTAVNIH SATI U KOMBINIRANOM RAZREDNOM ODJELU	20
3.1. Hrvatski jezik	20
3.2. Matematika	21
3.3. Priroda i društvo	24
3.4. Tjelesna i zdravstvena kultura	25
3.5. Glazbena kultura	26
3.6. Likovna kultura	26
4. INTERVJU UČITELJICE.....	28
5. ZAKLJUČAK	29
Literatura	30
Izjava o izvornosti diplomskog rada	31

Sažetak

Kombinirani razredni odjel posebna je vrsta razrednog odjela u kojemu se nastava odvija za više razreda istovremeno. Učenici svoj razred dijele s još jednim, dva ili čak tri razreda. Iako su kombinirani razredni odjeli postojali i u prošlosti, sve je veći broj učenika koji pohađaju takve razrede. Mišljenja o kombiniranim razrednim odjelima su podijeljena pa ga neki učitelji smatraju kao „nužno zlo“. Ipak, kombinirani razredni odjeli imaju puno posebnosti, a izvođenje nastave u njima razlikuje se od nastave u redovitim razrednim odjelima. Osim same nastave, razlikuje se i pripremanje učitelja za svaki nastavni sat. Kompetencije učitelja u takvim razredima posebno dolaze do izražaja, pa je bitno da učitelj bude snalažljiv i spreman prihvatiti sve izazove koje rad u kombiniranim odjelima donosi. Osim toga, važno je naglasiti kako ni jedna kombinacija nije jednaka, stoga je bitno prilagoditi se svakome učeniku unutar razrednog odjela. Naravno, to je lakše nego u redovitim razredima, jer je broj učenika u kombiniranim razrednim odjelima znatno manji nego u redovitim razredima. Nadalje, rad u područnim školama i manjim mjestima zasigurno nosi posebne čari, a učitelj i škola imaju veliku ulogu u životu mjesta te organizaciji kulturnih, sportskih i ostalih manifestacija. U svemu tome pomažu učenici, ali i roditelji. Stariji učenici od velike su pomoći učitelju, jer su samostalniji pa učitelj, ako je potrebno, više vremena može posvetiti mlađim učenicima. Isto tako, oni su primjer koji mlađi učenici slijede. Cilj ovog rada je prikazati specifičnosti rada u kombiniranim razrednim odjelima i samim time ohrabriti mlade učitelje za rad u takvim razredima, jer nerijetko upravo u njima stječu svoja prva radna iskustva.

Ključne riječi: kombinirani razredni odjel, učitelj, učenik

Summary

Combined classroom is a specific type of classroom in which teaching is taking place for different classes at the same time. Student share their classroom with one, two or even three other classes. Although combined classrooms existed in the past, more and more students attend these classrooms today. Opinions about combined classrooms are divided so some teachers consider them as „necessary evil“. Still, combined classrooms have a lots of peculiarities, and teaching is different than in normal classes. Except teaching, difference can be seen in teacher's preparation for every class. Teacher's competencies in these classrooms are especially expressed, and it is important that teacher is clever and ready to take every challenge that teaching in combined classrooms brings. Furthermore, it is important to emphasize that every combination of classes is different, so teacher has to adjust to every student in the classroom. Certainly, it is easier to adjust to every student in combined classroom than in normal classes because there are less students in combined classroom. Also, teaching in district schools and smaller cities has its own peculiarities, because teachers and school have a big role in organizing cultural, sports and other events. In all of that organizing there is always help of students and their parents. Older students are more independent so they are big helpers to the teacher, so that teacher can dedicate more time to younger students if needed. Also, younger students follow older student's example. Goal of this thesis is to show specifics of working in combined classrooms and to encourage young teachers for work in such classrooms, because more often they gain their first work experience in combined classrooms.

Key words: combined classroom, student, teacher

1. UVOD

Kombinirani razredni odjeli specifična su vrsta razrednih odjela u kojima dva ili više razreda imaju nastavu istovremeno. Oni su karakteristični za manja naselja, to jest, područne škole, u kojima je mali broj učenika, a matične škole, odnosno veće gradske sredine, su geografski udaljene. Šuvar (2011) govori kako je rad u kombiniranim razrednim odjelima sa sobom donosi mnoge posebnosti, iako takve odjele većim smatraju kao „nužno zlo“. U takvim razrednim odjelima izuzetno je bitna organizacija rada te racionalizacija vremena kojom upravlja učitelj. „Temeljito pripremanje učitelja, njegova veća zauzetost tijekom nastavnog procesa, razvijena sposobnost prepoznavanja bitnog i nebitnog, sposobnost naizmjenične posredne i neposredne komunikacije s učenicima različite dobi, razvijenije organizacijske sposobnosti i upravljanje različitim aktivnostima učenika, odlike su učiteljica/učitelja u kombiniranom odjelu“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 35). Od izuzetne je važnosti povezati nastavne sadržaje svih odjeljenja u kombiniranom razrednom odjelu, kako bi izvođenje nastave bilo lakše, kako za učitelja, tako i za učenike. Isto tako, važno je s učenicima izgraditi pozitivno razredno ozračje kako bi svima bilo ugodno raditi. Također, Šuvar (2011) navodi da se u kombiniranim razrednim odjelima nastava odvija upravo onako kako bi u kvalitetnoj školi trebalo biti, a to se odnosi na to da se nastavni sadržaji usvajaju s razumijevanjem, bez suhoparnog usvajanja činjenica. U takvom odjelu, učenici su puno samostalniji i zapravo „uče kako učiti“.

U ovome radu bit će prikazane posebnosti vođenja kombiniranog razrednog odjela u primarnom obrazovanju. Prvi dio ovoga rada predstaviti će osnovne karakteristike kombiniranog razrednog odjela, kako se odvija rad u područnoj školi, koja je uloga učitelja u kombiniranom razrednom odjelu te kakve su sposobnosti učitelja neophodne za vođenje takvog razreda. Osim toga, bit će prikazano i kakva je suradnja sa stručno-pedagoškom službom te kakav je položaj učenika u kombiniranom razrednom odjelu. U sljedećem poglavlju bit će prikazane metode i oblici rada koji su zastupljeni u nastavi kombiniranog razrednog odjela te kako se oni izmjenjuju u nastavi. Zatim slijedi prikaz stručno-pedagoške dokumentacije koju vodi učitelj kombiniranog razrednog odjela. Nakon toga slijede primjeri sastavljanja rasporeda ovisno o vrsti kombiniranog razrednog odjela. Također, bit će prikazani i primjeri nastavnih sati Hrvatskog jezika, Matematike, Prirode i društva, Tjelesne i zdravstvene kulture, Glazbene kulture te Likovne kulture za pojedine kombinirane razredne odjele. Intervju učiteljice, koja je većinu svoga radnoga vijeka provela u kombiniranom razrednom odjelu, bit će prikazan na kraju ovoga rada.

2. RAZRADA TEME

2.1. Kombinirani razredni odjel

Prema Pravilniku o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi kombinirani razredni odjel je razredni odjel sastavljen od učenika dvaju ili više razreda u kojem se izvodi nastava prema redovitom ili posebnom nastavnom programu (NN 124/2009). Kombinirani razredni odjeli formiraju se zbog malog broja učenika u pojedinim mjestima. Iz tog je razloga formiranje redovitog razreda nemoguće. Uglavnom su u takvim razredima učenici od prvog do četvrtog razreda, koji u petom razredu prelaze u matičnu školu. Različite su kombinacije od kojih su sastavljeni kombinirani razredni odjeli, pa tako mogu biti sastavljeni od dva, tri ili četiri razredna odjela. Prema *Pravilniku o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* kombinirani razredni odjel od dva razreda može imati najviše 16 učenika, u kombiniranom odjelu od tri razreda maksimalan broj učenika je 14, a ako se pak radi o kombinaciji sva četiri razreda onda može biti najviše 12 učenika (NN 124/2009). U slučaju kada su u kombinirani razredni odjel integrirani učenici s teškoćama u razvoju, onda se broj učenika smanjuje i to na sljedeći način:

„ - Kombinirani razredni odjel iz stavka 1., 2. i 3. ovoga članka ima najviše 10 učenika ako je u razredni odjel uključen jedan učenik s oštećenjem vida ili jedan učenik s oštećenjem sluha ili jedan učenik s motoričkim teškoćama ili jedan učenik s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju kojemu je utvrđen primjereni program školovanja.

- Broj učenika u razrednom odjelu iz stavka 1., 2. i 3. ovoga članka smanjuje se za 4 učenika za svakog učenika s ostalim teškoćama kojemu je utvrđen primjereni program školovanja.

- Ako neki od učenika iz stavka 4. i 5. ovoga članka ima osobnog pomoćnika ili pomoćnika u nastavi, broj učenika se ne smanjuje.

- U kombinirani razredni odjel iz stavka 2. i 3. ovoga članka, ne mogu biti uključeni učenici s teškoćama, osim u slučaju kada to zahtijevaju prostorni, organizacijski i drugi opravdani razlozi.

- Kombinirani razredni odjel učenika djelomično integriranih u redovitu osnovnu školu, ima najviše 5 učenika i to za dio nastave koji se provodi po posebnom nastavnom planu i programu“ (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi, NN 124/2009). Dakle, kod formiranja kombiniranih razrednih odjela

postoji više faktora o kojima ovisi koliko će učenika u njemu biti. Sukladno *Pravilniku*, mogućnostima škole te broju učenika formiraju se kombinirani razredni odjeli različitih vrsta.

Lučić i Matijević (2004) naglašavaju kako su najčešći kriteriji koji se uvažavaju prilikom ustrojavanja kombiniranih odjela dob i broj učenika. Zbog bliskosti nastavnih programa, kao najprimjerenije kombinacije smatraju se kombinacija prvog i drugog te trećeg i četvrtog razreda, jer je na takav način omogućena djelomično zajednička organizacija nastavnog procesa (Lučić i Matijević, 2004). Takve kombinacije nazivaju se *bliže kombinacije*. Osim takvih kombinacija, moguće su kombinacije prvog i trećeg te drugog i četvrtog razreda, ali i prvog i četvrtog te drugog i trećeg razreda, drugim imenom *daljnje kombinacije*. Dio didaktičara pak navodi kako su za rad najbolje kombinacije prvog i trećeg te drugog i četvrtog razreda iz razloga što u takvim kombinacijama stariji učenici mogu pomagati mlađima ili se pak ako je potrebno učitelj može više fokusirati na starije učenike s kojima obrađuje zahtjevnije nastavne sadržaje (Filipović, 1980, prema Lučić i Matijević, 2004). Tako na primjer, u kombinaciji prvog i trećeg razreda, učenici trećeg razreda su već dovoljno samostalni da mogu i sami neke podatke pronaći u različitim pisanim izvorima i samostalno raditi, pa učitelj ima više mogućnosti posvetiti se učenicima prvog razreda kojima, pogotovo na početku, treba više vremena za obavljanje različitih aktivnosti, ali i da se priviknu na način rada s kakvim se do sada još nisu susreli. Ako se radi o kombinaciji drugog i četvrtog razreda, tada učitelj može zadati zadatke za samostalan rad učenicima drugog razreda koji su već naučeni na takav način rada i posvetiti se učenicima četvrtog razreda s kojima obrađuje teže nastavne sadržaje. Osim toga, u takvoj je kombinaciji lakše izmjenjivati posredni i neposredni rad jer su svi sudionici nastavnog procesa otprije upoznati s takvim radom, što učitelju uvelike može olakšati rad.

U organizaciji rada kombiniranog razrednog odjela posebnu je pozornost potrebno obratiti uređenju i opremanju učionice. Lučić i Matijević (2004) ističu da oprema i namještaj koji se nalaze u učionici trebaju zadovoljiti razvojne i spoznajne učeničke potrebe. Klupe trebaju biti tako postavljene da su učenici istog razreda blizu jedni drugih, čak i okrenuti jedni prema drugima, kako bi u svakom trenutku mogli surađivati. Poželjno je da učenici jednog razreda budu i fizički odvojeni od učenika drugog razreda tako da što manje ometaju jedni druge u radu (Lučić i Matijević, 2004). Osim toga, ako uvjeti to dozvoljavaju, moguće je učionicu organizirati tako da ima više zidnih ploča. Tada bi svaki razred mogao biti okrenut prema svojoj ploči i tako pratiti nastavu. Ako veličina razreda to dopušta, bilo bi dobro u razredu imati sag veličine 3x4 ili 4x4 m² na kojemu bi se u krugu mogli okupiti učenici svih razrednih odjeljenja i na takav način ostvarivati zajedničke igre i aktivnosti (Lučić i Matijević, 2004). Ako škola

nije u mogućnosti opremiti učionicu, može se iskoristiti namještaj koji bi poklonili roditelji ili prijatelji škole (Lučić i Matijević, 2004). Također, Bognar (1982) ističe kako bi zidni sat trebao biti na vidljivom mjestu u razredu, kako bi se omogućilo racionalno korištenje vremena tako što će učitelj zadati aktivnost učenicima i reći u kojem vremenskom roku ga oni trebaju riješiti. Kada se radi o bojama zidova unutar razreda, Lučić i Matijević (2004) preporučuju da se za početne razrede zidovi učionica oboje u *žive i vesele* boje. Bilo bi dobro učenike uključiti u biranje boja za zidove ili im omogućiti da neki od zidova samostalno oslikaju. Na taj će način oživjeti zidove učionice i sami stvoriti mjesto po svojim željama u kojemu će im biti ugodno boraviti. Kao i u svakoj školi, ostala oprema unutar škole ovisi o više čimbenika, a to su: materijalne mogućnosti škole, geografski položaj škole, kreativnost i motiviranost učitelja i učenika, doba godine, sadržaj rada razrednih projekata i slično (Lučić i Matijević, 2004). Tako će neke škole imati svu potrebnu opremu za izvođenje različitih aktivnosti, a neke će se morati snalaziti na razne načine kako bi uspjele pribaviti sve ono što im je potrebno za izvođenje nastavnog procesa.

Mnoge su posebnosti rada u područnim školama. Lučić i Matijević (2004) izdvajaju materijalne uvjete te položaj škole i učitelja unutar manjih mjesta kao neke od čimbenika kojima je uvjetovana organizacija rada u takvim školama. Posebna je uloga područnih škola i u životu mjesta u kojima se one nalaze, jer su upravo područne škole često glavna društvena, kulturna i sportska središta tih mjesta. Osim toga, u područnim školama izrazito je bitna suradnja s roditeljima. Tako je na primjer, uz pomoć roditelja, moguće organizirati različite radionice, akcije čišćenja okoliša ili uređenja područja oko škole. Ako je suradnja s roditeljima dobra, oni će uvijek biti voljni pomoći u ostvarenju zamišljenih aktivnosti za dobrobit njihove djece, škole, ali i mjesta.

2.1.1. Uloga učitelja u kombiniranom razrednom odjelu

Šušvar (2011) navodi kako je značajna uloga učitelja u obrazovnom procesu, jer djeca uče iz njegovog ponašanja i komunikacije te im samim time ukazuje na postupke ponašanja koji su poželjni i pomaže im da izraze svoje stavove, potrebe i želje pomažući im ostvariti uspješnu komunikaciju i pozitivno razredno okruženje. U kombiniranim razrednim odjelima uloga učitelja je iznimno važna, a njihove kompetencije u takvim razredima posebno dolaze do izražaja. Kao glavne odlike učitelja u kombiniranom razrednom odjelu, Lučić i Matijević (2004) navode racionalizaciju vremena i dinamičnost nastavnog procesa. To je izrazito bitno

jer se u vremenskom periodu odvijanja jednog odgojno-obrazovnog programa u redovitim razrednim odjelima, u kombiniranim odjelima obrađuju dva, tri ili četiri odgojno-obrazovna programa. Iz tog razloga učitelj za svaki sat u kombiniranom razrednom odjelu mora biti jako dobro pripremljen, kako bi svaki trenutak mogao iskoristiti na najbolji mogući način. Zbog toga, Petrović (2010) smatra kako učitelji u kombiniranom razrednom odjelu moraju biti snalažljivi i spretni tijekom organizacije nastavnog procesa. Isto tako, kurikulumski pristup, kako navodi Topolovčan (2011), omogućuje učitelju slobodniji rad, što znači da on sam može izabrati i isplanirati metode, strategije, situacije i način vrednovanja kojima će se koristiti u nastavi. Jensen (1995) navodi da učitelj, osim toga što učenike treba ispuniti znanjem, ima i ulogu trenera. To znači da on mora biti taj koji će kod svakog djeteta primijetiti njegov talent i usmjerit ga prema ostvarivanju njegovih punih potencijala. Isto tako, učitelj mora biti otvoren prema svim učenicima i saslušati njihove probleme kad god oni to traže. Svaki bi se učenik u kombiniranom razrednom odjelu trebao osjećati uspješno, pa je zadatak učitelja pomoći mu na svaki mogući način kako bi to uistinu bilo tako. Nadalje, posao učitelja je „služiti kao katalizator tako da učenici mogu razviti ljubav prema učenju i znanje kako najbolje učiti“ (Jensen, 1995, str. 73). To je u kombiniranom razrednom odjelu izrazito bitno, jer učenici većinu vremena provode u samostalnom učenju, pa učitelj mora biti dovoljno sposoban kako bi uvjerio učenika da uči sam za sebe, i kako mu to znanje može samo pomoći u daljnjem životu. „Učitelj mora biti arhitekt prostora i vremena gradeći jasne strukture i postupke za djecu. On organizira slobodan i nezavisan prostor u kojem je djeci potpuno jasno što se od njih očekuje“ (Walsh, 2004, str. 120). Učenicima je uvijek potrebno davati jasne upute, a preporučuje se prvo upute dati mlađim, pa tek onda starijim učenicima. Razlog tome je što mlađim učenicima treba više vremena kako bi se pripremili za rad. Osim toga, Kyriacou (1995) ističe da je kao učitelj vrlo važno znati procijeniti koliko je vremena potrebno za izvođenje pojedinih aktivnosti i na koji način treba prelaziti s jedne aktivnosti na drugu. Prema mišljenju Irish National Teachers' Organisation (INTO, 2003) nije lako organizirati i osmisлити aktivnosti za sve učenike kombiniranog razrednog odjela koje će im pružiti mogućnost kvalitetnog učenja, a da ih tijekom tog procesa učitelj u svakom trenutku može nadgledati. Isto tako, učitelj bi nastavu trebao prilagoditi današnjici i osuvremeniti je. Tot (2010) navodi da suvremena nastava potiče učenike na učenje, a jedan od njenih glavnih ciljeva je usvajanje i otkrivanje znanja. Osim toga, Stevanović (2004) smatra kako je suvremena nastava usmjerena na osobnost učenika te navodi tri pogreške koje se mogu dogoditi tijekom provođenja suvremene nastave, a to su: prihvaćanje samo jednog odgovora kao točnog, zanemarivanje stvaralačke osobnosti učenika te neuključivanje učenika u odgojno-obrazovni proces. Iz tog je razloga potrebno da učitelj

svakom učeniku osigura što bolje uvjete rada u školi, da ga potiče u njegovom radu i tako mu pomaže u razvoju samopouzdanja. Ali, Cvjetićanin, Segedinac i Adamov (2008) navode kako se mnogi učitelji ne smatraju dovoljno kompetentnima za rad u kombiniranim razrednim odjelima, a najveći razlog tomu je nedovoljno pripreme za rad u takvim razredima tijekom studiranja te malo teorijske podloge o radu u takvim razredima. Osim toga, Bognar (1982) kao veliki problem rada u kombiniranom razrednom odjelu navodi i nespremnost mladih učitelja, koji svoja prva radna iskustva nerijetko stječu upravo u kombiniranim razrednim odjelima. Kada se nađu u takvim situacijama, često se osjećaju izgubljeno i mišljenja su kako im ništa ne ide kako su zamislili te su u strahu od toga da učenici neće usvojiti predviđene nastavne sadržaje. Iz tog je razloga potrebno stalno stručno usavršavanje učitelja kombiniranih razrednih odjela, kako bi oni bili što spremniji prihvatiti sve izazove koje rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima donosi. Isto tako, to im može omogućiti da naučena praktična iskustva na što bolji način prilagode sposobnostima svojih učenika.

2.1.2. Suradnja sa stručno-pedagoškom službom u kombiniranom razrednom odjelu

Prema *Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* stručni suradnici koji su potrebni za izvođenje odgojno-obrazovnog procesa u osnovnoj školi su: pedagog, psiholog, stručnjak edukacijsko-rehabilitacijskog profila, knjižničar te zdravstveni radnik (NN 63/2008). Njihova je zadaća pružati stručnu pomoć učiteljima i pomagati im u unaprjeđenju odgojno-obrazovne djelatnosti (Lučić i Matijević, 2004). Nadalje, njihova je uloga pomoći učiteljima, kako redovitih, tako i kombiniranih razrednih odjela sa stručnim savjetima, kako bi organizacija nastave bila što bolja. Isto tako, oni se brinu o tome da područna škola ni na koji način ne bude zapostavljena, ni materijalno ni stručno. Također, stručno-pedagoška služba škole dogovara zajedničke izlete, posjete raznih pisaca područnim školama, ali i dogovara sudjelovanje učenika područnih škola na različitim svečanostima u matičnoj školi. Osim toga, brine se o tome da učenici područne škole dobiju dječje časopise i knjige za lekturu kao i u matičnoj školi (Lučić i Matijević, 2004).

2.1.3. Učenik u kombiniranom razrednom odjelu

Budući da su kombinirani razredni odjeli uglavnom smješteni u manjim sredinama, učenici su već i prije ulaska u razred zapravo upoznati s učenicima s kojima će svakodnevno boraviti u školi. Česte su, iz tog razloga, rodbinske veze učenika, pa tako u istom razredu mogu biti braća

i sestre, bratići i sestrične, ali, osim toga, i prijatelji i susjedi. Bognar i Matijević (2005) smatraju učenika polaznikom odgojno-obrazovnog procesa. Kroz odgoj i obrazovanje on ima potrebu za rastom i razvojem. „Biti učenik u višerazrednom kombiniranom odjelu znači zajedničko sjedenje s više razreda u jednoj učionici, znači međusobnu suradnju, poštivanje pravila, pružanje pomoći i zajedničko otklanjanje mogućih smetnji“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 39). Nadalje, učenici u kombiniranom razrednom odjelu od početka svog školovanja razvijaju toleranciju prema drugima i lakše se prilagođavaju na različite metode učenja i rada (Sušac, 2015). Učenici u kombiniranom razrednom odjelu su dosta samostalniji od učenika u redovitim razredima, jer se već od početka školovanja uče samostalnom rad, učenju i otkrivanju, pa nerijetko sami pronalaze rješenja za pojedine probleme. Stoga je iznimno bitno osigurati pozitivno školsko ozračje, kako bi svim učenicima boravak u školi bio ugodan. Osim toga, pozitivno školsko ozračje utječe na interes učenika, njegovu volju za radom te se razvija kreativnost i originalnost (Petrović, 2010). Isto tako, uvijek je potrebno dati učenicima priliku da izraze svoje mišljenje, daju neke pohvale, ali i kritike, koje se, ako se uvažavaju mogu iskoristiti za što bolji rad u kombiniranom razrednom odjelu. Aktivnosti i projekte koji se provode u nastavi potrebno je smišljati zajedno s učenicima. Na taj će se način učenici osjetiti *važni* ali će i biti zainteresiraniji za rad, budući da provode aktivnosti i projekte koje su sami osmislili. Sušac (2015) u svom istraživanju navodi kako su učenici kombiniranih razrednih odjela pokazali bolju pismenu sposobnost od učenika u redovitim odjelima, a razlog tome je što se više nastave u kombiniranim razrednim odjelima odvija kroz samostalan rad, rad u skupini ili rad u paru. Ali, zbog toga, nerijetko pati usmena komunikacija, a razlog tomu je nedovoljno vremena kako bi se svakome učeniku moglo posvetiti, s njim porazgovarati i omogućiti mu da usmeno izrazi svoje osjećaje, želje i potrebe. Svaki bi slobodni trenutak trebalo iskoristiti za poticanje različitih rasprava kako bi se učenici, osim pismeno, mogli što bolje izražavati i usmeno. Nadalje, nemogućnost ispravka i pristupa učeniku u onom trenutku kada je završio sa zadanom aktivnosti uči učenika na samovrednovanje, jer na taj način učenik shvaća učenje kao stjecanje znanja, a ne kao dobivenu ocjenu.

2.2. Metode i oblici rada u nastavi kombiniranog razrednog odjela

Bahat i Lukša (2019) navode kako bi učenje i poučavanje trebalo biti ostvareno kroz aktivnosti pomoću kojih učenici usvajaju nova znanja, koristeći pritom strategije, metode i postupke koje bi učenicima mogle olakšati istraživanje i propitivanje pojedinih sadržaja. Autori navode kako bi u današnje vrijeme nastava trebala biti usmjerena na učenika, a različite

strategije, metode i postupci se koriste kako bi, ono što je naučio, učenik zaista mogao i primijeniti u svojem životu. U kombiniranim razrednim odjelima, metode i oblici rada često se izmjenjuju, a učitelj i učenici slobodniji su u izboru opsega i sadržaja učenja. Učitelj bi, tijekom pripremanja za nastavu, trebao posebno obratiti pozornost na to koje će metode i oblike rada koristiti na nastavi, kako bi oni bili primjereni razrednim odjeljenjima, ali i nastavnom sadržaju koji se obrađuje. Česte su izmjene posrednog i neposrednog rada, a to je posebno vidljivo u prvom i drugom razredu kada su učenicima potrebne češće izmjene aktivnosti jer brzo gube pažnju i interes za obavljanje pojedinih aktivnosti. Terhart (2001) smatra kako bi frontalni rad trebalo koristiti samo kako bi učitelj učenicima iznio neki specifičan i strukturiran sadržaj koji učenici kasnije sami moraju usvojiti prema svojem znanju i onako kako oni misle da bi trebalo. Ako učitelj koristi isključivo frontalnu nastavu gubi se individualiziranje učenika i oni zapravo samo reproduciraju ono što su čuli uopće ne promišljajući o tim činjenicama, pa je samim time i njihovo znanje upitno. Već po dolasku u školu, učenici kombiniranog razrednog odjela počinju se navikavati na samostalan rad i uče kako biti što produktivniji u takvom radu. Naravno, sadržaje za samostalan rad treba osmisliti učitelj, tako da svim učenicima bude zanimljiv i da na taj način pobudi interes za ono što se uči. Osim toga, upute za izvođenje samostalnog rada moraju biti jasne, kako bi učenici mogli shvatiti koja je svrha onoga što rade, a i kako bi što uspješnije ispunili svoje zadatke. Petrović (2010) navodi kako je znanje koje učenik stekne samostalnim radom trajnije od onoga kada učitelj iznosi činjenice, a učenik ih samo upija. Isto tako, samostalan rad učenika pomaže učeniku stvoriti pozitivnu sliku o sebi, jer učenik svakim danom može uvidjeti koliko je napredovao obzirom na dan prije. Zato učenike od prvog dana treba pripremati i poučavati kako pronalaziti i izdvajati bitne informacije od nebitnih te im pomagati u pronalasku različitih rješenja. Također, treba poticati njihovu kreativnost i omogućiti im ostvarivanje njihovih punih potencijala. Osim samostalnog rada učenika, učitelji u kombiniranim razrednim odjelima trebali bi težiti i različitim strategijama poučavanja koje su primjerene manjim skupinama učenika, koje su česte upravo u kombinacijama. Strategije u didaktici, metodici i psihologiji podrazumijevaju „skup postupaka kojima se želi postići željeno stanje, dakle ostvariti ciljevi učenja“ (Andrić, Čudina-Obradović, 1985, str. 76). Na njihov razvoj uvelike utječe razvijanje spoznaja u suvremenoj psihologiji, didaktici i metodici. Lučić i Matijević (2004) kao strategije primjerene malim skupinama učenika navode: učenje rješavanjem problema, projektnu nastavu, igre i simulacije, strategije za individualno učenje i poučavanje te korelacijsko-integracijsku nastavu.

2.2.1. Učenje rješavanjem problema

Učenje rješavanjem ili otkrivanjem problema strategija je koja je u potpunosti usmjerena na učenika. „Cilj takva učenja nije postizanje nekih specifičnih znanja i činjenica nego usvajanje načela procesa mišljenja te putova dolazanja do njih“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 55). U toj strategiji uloga je učitelja samo da učenika vodi kroz proces otkrivanja i pomaže mu u tolikoj mjeri da je on i dalje samostalan. Dakle, učitelj je u ovoj strategiji zapravo voditelj koji heurističkim razgovorom usmjerava učenike tijekom procesa učenja. Terhart (2001) govori kako ovakvom metodom učenja, učenik zapravo pronalazi kreativna rješenja i pomoću njih proširuje svoje znanje na višoj razini. Osim toga, učenici se uče pronalaznju bitnih podataka, činjenica i informacija kako bi pomoću njih riješili zadani problem. To znači da se oni uz to što spoznaju nešto novo uče i kako doći do takve spoznaje. Ovakvim načinom učenja učenici su motiviraniji za daljnji rad, jer zapravo pronalaskom rješenja vide plodove svoga truda i rada. Ovakav je način učenja pogodan za kombinirane razredne odjele jer učenici ionako dosta vremena provode učeći samostalno, a ovo bi im zasigurno bila dodatna motivacija za rad i trud. Kao prednosti ovakvog načina rada Lučić i Matijević (2004) ističu razvijanje stvaralačkih sposobnosti te razvijanje pozitivnih osobina kao što su upornost, radoznalost, kritičnost, sustavnost, a glavni nedostatak je što ovakve aktivnosti iziskuju puno više vremena od klasičnog frontalnog rada. Budući da ukazane prednosti ipak pomažu učenicima u njihovom razvoju, ovakvu bi metodu učenja u odgojno-obrazovnom procesu bilo poželjno što češće koristiti.

2.2.2. Projektna nastava

Lučić i Matijević (2004) govore kako je John Dewey zagovarao da svako dijete ima četiri glavna interesa, a to su: interes za komuniciranje s ljudima, interes za istraživanje, interes za rad i interes za umjetničko izražavanje. Iz tog je razloga potrebno da učenik bude u središtu nastavnog procesa, a ne nastavni sadržaji koje treba poučavati. Dakle, u odgojno-obrazovnom procesu naglasak treba biti na samostalnim aktivnostima učenika. Te aktivnosti trebaju se odvijati u njegovoj neposrednoj stvarnosti i zadovoljavati neke od njegovih interesa. Za projektnu nastavu bitno je da učenici sudjeluju u izboru tema koje će se takvom nastavom obrađivati. Različita su područja koja se projektnom nastavom mogu obuhvatiti, pa tako učenici mogu izabrati neke od tema iz nastavnog sadržaja ili pak nešto iz života svoga mjesta i slično. Neke vrste projekata koji se mogu ostvarivati su: projekt modeliranja, igre i rada, projekt estetskog doživljavanja, projekt uvježbavanja, projekt rješavanja problema i ostalo (Lučić i

Matijević, 2004). Što se vremenskog trajanja projekata tiče oni mogu trajati jedan dan, tjedan, mjesec ili cijelu školsku godinu, ovisno o tome što se takvim projektom želi postići te koja se tema obrađuje. U projektima mogu sudjelovati svi razredi kombiniranog razrednog odjela ili pak samo jedan, a sve se to dogovara s učenicima. Učitelj tijekom trajanja projekta treba pomagati učenicima kako bi organizacija bila što bolja, surađivati s njima i neprestano ih motivirati kako bi projekt bio što uspješniji. Kako bi projekt bio uspješan, potrebno je prvo dogovoriti o čemu će se u projektu raditi, zatim slijedi ostvarivanje projekta i na kraju vrednovanje projekta. U svakoj od ovih etapa projekta, nastava se ostvaruje kao zajednička suradnja učitelja i učenika. Izvođenje raznih projekata s kombiniranim razrednim odjelima donekle je lakše nego u redovitim razredima, jer se s roditeljima lakše može dogovoriti oko dužeg ostanka u školi, ako je za ostvarivanje projekta to potrebno. Osim toga, svaki bi završetak na neki način trebalo proslaviti s učenicima, pa se tako mogu organizirati razni događaji na kojima će se svečano predstaviti rezultati pojedinih projekata ili se može organizirati jednostavno druženje učenika unutar kombiniranog razrednog odjela.

2.2.3. Igre i simulacija

Igra je ključna u odrastanju svakog djeteta, pa bi iz tog razloga i u nastavnom procesu trebala imati veliku ulogu. Obzirom na to da igra utječe i na emocionalni razvoj djeteta njezina je uloga zaista velika. U odgojno-obrazovnom sustavu, trebalo bi koristiti igre i simulacije koje su metodički i pedagoški dobro osmišljene, pa se kroz takvu igru može nešto naučiti. Lučić i Matijević (2004) navode više vrsta simulacija koje se mogu izvoditi u nastavnom procesu, a to su: igranje uloga, plan-igre, proučavanje slučaja, simulacijske igre, misaoni eksperimenti i računalne simulacije. Kada se radi o didaktičkim igrama, Lučić i Matijević (2004) navode više podjela, pa tako igre mogu biti samostalne ili grupne, senzorne, misaone, motoričke ili izražajne te igre mašte, realnosti, šanse, igre s pravilima, konstruktorske ili igre uloga. Isto tako, igre mogu biti natjecateljske ili suradničke. Svaka od ovih vrsta igara ima svoje prednosti i mane, svoja pravila i u didaktičkom smislu razloge zbog kojih se koristi. Zato učitelji moraju biti upoznati sa svim vrstama igara te ih moraju znati upotrijebiti u pravom trenutku, tako da njihova upotreba bude smisljena i da se pomoću njih zaista ostvare predviđeni ishodi. Tako na primjer, kod natjecateljskih igara posebno treba voditi brigu o tome da svi učenici imaju priliku pobijediti, a ne da se dogodi da stalno isti učenici dobivaju, odnosno gube. Učenici koji uvijek gube na taj će način izgubiti motivaciju za igrom i smatrat će se neuspješnima, jer nikako ne mogu pobijediti. Za kombinirane razredne odjele posebno su pogodne igre uloga, jer u njima

moгу sudjelovati učenici svih razreda, ali i učenici samo jednog razreda ako je to potrebno. Nadalje, takve igre su dobre jer se učenici moraju staviti u određenu ulogu, razmisliti o tome kako bi se oni ponašali u određenoj situaciji i na kraju to moraju predstaviti ostalim učenicima u razredu. Isto tako, igre uloga pogodne su iz razloga što pomoću njih učenici nastoje shvatiti i razumjeti zašto se netko ponaša na određen način. Iz tog bi razloga igre uloga bilo dobro bazirati na nastavnom sadržaju koji učenici u tom trenutku obrađuju, kako bi im se možda razjasnile neke nedoumice. Igre uloga mogu jako dobro poslužiti i za obradu lektire, pa tako učenici mogu dobiti uloge iz knjige i pokušati prikazati kako bi se oni ponašali na mjestu tog lika te što bi napravili drugačije. Igre su u kombiniranom razrednom odjelu izrazito bitne, pogotovo za mlađe učenike, pa bi svaki slobodni trenutak trebalo osigurati za igru kroz koju će učenici nesvjesno i učiti. Osim što mogu nešto naučiti, igre potiču kreativnost i zajedništvo, odnosno suradnju, razvijaju odgovornost učenika i njihovu originalnost.

2.2.4. Strategije za individualno učenje i poučavanje

Strategije za individualno učenje i poučavanje namijenjene su samostalnom radu učenika. Kako navode Reece i Walker (1994, prema Lučić i Matijević, 2004) postoje tri strategije za individualno učenje i poučavanje u nastavi, a to su: projekt, tutorski sustav ili mentorstvo i otvoreno učenje ili učenje na daljinu. Individualni projekt učenika bira se na temelju njegovih znanja i interesa. Projekti mogu biti iz različitih područja, na primjer, umjetničkog, znanstvenog ili radno-tehničkog. Obzirom na to da je djeci urođena potreba za istraživanjem okoline, individualni projekti idealan su način da učenici to i ostvare. Učenik sam odabire što želi obrađivati, a učitelj je tu kako bi mu pomogao pronaći sve informacije koje su mu za izradu takvog projekta potrebne. Na taj način, kod učenika se pobuđuju radne i istraživačke navike te se razvija njegova samostalnost i sposobnost za samostalno učenje. Rezultate takvih projekata učenici mogu prikazati na više načina kao što su različiti plakati, mape, albumi, PowerPoint prezentacije, videozapisi i slično. U ovakvom obliku učenja interes i motivacija učenika su veliki, jer oni obrađuju i predstavljaju ono što je njima zanimljivo. Radeći samostalno na takvim projektima učeničko je znanje trajnije i utječe se na njihov afektivni razvoj. Sadržaj, opseg i trajanje samostalnih projekata dogovaraju se unaprijed pa tako mogu trajati tjedan, mjesec ili nekoliko mjeseci. Isto tako, opseg projekta ovisi o prijašnjim iskustvima učenika te njihovoj sposobnosti za izradu istih. Zato treba paziti da projekti ne budu prezahtjevni te da budu u skladu s individualnim sposobnostima svakog učenika.

Pojam mentorstvo ili mentorska nastava odnosi se na situacije u kojima učitelj poučava jednog učenika, brine o njegovom napredovanju i usmjerava ga kako bi njegovi rezultati bili što bolji (Lučić i Matijević, 2004). Mentorska komunikacija razlikuje se od frontalne nastave iz razloga što se u frontalnoj nastavi razgovor učenika i učitelja svodi na davanje uputa o radu ili ponašanju koje su povezane s nekim prijašnjim ponašanjem i nije u tolikoj mjeri individualizirana, dok mentorska komunikacija u potpunosti individualna i kroz nju učitelj nastoji pomoći učeniku u savladavanju pojedinih prepreka u nastavnom procesu. Mentorska nastava najčešće je vezana za učenike s teškoćama u razvoju, darovite ili one koji otežano prate nastavni program. Također, ona polazi od prijašnjih postignuća učenika te njegovih mogućnosti. Mentorsko vođenje može se provoditi za samo jedno područje ili za sva područja, a može trajati od jednog tjedna do čitave školske godine (Lučić i Matijević, 2004). Isto tako, ono može biti utvrđeno na početku školske godine ili tijekom školske godine, ako učitelj uoči da bi učenik mogao postići bolje rezultate takvim načinom rada.

„Svatko tko u svojoj kući ima osobno računalo spojeno na Internet ima neograničenu virtualnu učionicu i virtualnu školu“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 69). Danas je to još malo drugačije, pa zapravo osoba može pristupati Internetu preko mobitela, tableta ili sličnih uređaja tako da u svakom trenutku može imati pristup raznim platformama za učenje i poučavanje. U prošlosti se nastava na daljinu koristila za odrasle koji, zbog različitih razloga, nisu mogli završiti školu onda kada su trebali. Nastava na daljinu ima mnoge prednosti, a glavna prednost je da učenici i učitelj mogu biti u kontaktu i kada je nastava u školi gotova te u kratkom roku mogu dobiti odgovore na razna pitanja koja ih muče. Upravo smo u današnje vrijeme svjedoci važnosti dobre organizacije nastave na daljinu. U posljednje dvije godine većina se nastave odvijala na taj način, a njezina uspješnost najviše je ovisila o volji i kreativnosti učitelja tijekom pripreme materijala za rad. Mogućnosti izvođenja nastave na daljinu danas su uistinu raznolike i učenikima se na zanimljive načine može objasniti različiti nastavni sadržaj.

2.2.5. Korelacijsko-integracijska nastava

Kao kritika na predmetno-satni sustav, u novije se vrijeme javlja skupna nastava kao novo didaktičko-metodičko rješenje. Šimleša (1969) navodi kako bi nastava trebala polaziti od vanjskoga svijeta, a tek kasnije bi se trebala razlikovati i raspodijeliti prema različitim znanstvenim područjima. Osim toga, nastavni bi se sadržaji trebali birati prema psihološkom razvoju učenika, a ne predmetno-logičkoj strukturi. Dakle, takva nastava nalaže da bi se obrazovni sadržaji nastave trebali dijeliti na cjeline, a ne na nastavne predmete. Te cjeline mogu

biti prirodne, stvarne, životne i doživljajne (Šimleša, 1969). One trebaju biti vezane za okolinu učenika, kao što su škola, dom ili mjesto u kojemu živi. Različiti su načini na koje se takva nastava može izvoditi, pa se tako može odrediti jedna cjelina za koju će svi nastavni predmeti biti vezani jedan tjedan. Osim toga, mogu se odabrati i pojedini dani u godini, čije će obilježavanje biti provedeno kroz sve nastavne predmete. Takva se nastava može izvoditi u dogovoru s učenicima i može trajati jedan dan, tjedan ili pak čitavi mjesec. U kombiniranim razrednim odjelima korelacijsko-integracijska nastava ima veliku vrijednost jer su u zajedničke aktivnosti i projekte uključeni različiti razredi, odnosno učenici različite dobi. Takav način rada potiče suradnju među učenicima, toleranciju, socijalizaciju i uzajamnu pomoć.

2.3. Vođenje stručno-pedagoške dokumentacije u kombiniranim razrednim odjelima

Stručno-pedagoška dokumentacija u kombiniranim razrednim odjelima jednaka je onoj u redovitim odjelima. Ipak, vođenje te dokumentacije razlikuje se od one u redovitim odjelima zbog toga što se u kombiniranim razrednim odjelima vodi za onoliko razreda koliko ih je u kombinaciji, pa je iz tog razloga puno složenije. Tako na primjer, ako je kombinirani razredni odjel sastavljen od dva razreda, učitelj za taj razred piše dva godišnja, mjesečna, odnosno tjedna plana rada. Isto tako, učitelj vodi dva dnevnika i imenika, ali i piše po dvije pripreme za svaki nastavni sat. Iz navedenoga se može vidjeti koliko je složena odgojno-obrazovna djelatnost u kombiniranim razrednim odjelima. Petrović (2010) govori kako je priprema nastave za kombinirane razredne odjele izrazito zahtjevna.

Lučić i Matijević (2004) smatraju da pri izradi godišnjeg nastavnog plana treba u obzir uzeti prigodne teme, važne nadnevke i blagdane, događaje koji se rijetko obilježavaju, godišnja doba te treba uspostaviti integraciju i korelaciju različitih predmeta.

Mjesečni plan rada formira se na temelju godišnjeg nastavnog plana uzimajući u obzir psihofizičke mogućnosti učenika, njihovu dob te didaktička načela, tako da se nastavni predmeti razvrstaju po težini, prema uspješnosti dana u tjednu i uspješnosti nastavnih sati (Lučić i Matijević, 2004). To znači da bi se u prva tri dana u tjednu trebalo staviti teže predmete jer su učenici tada motiviraniji. Isto vrijedi i za prva tri nastavna sata u danu, kada su učenici odmorniji, pa se na primjer pisanje pisanih provjera preporučuje planirati unutar prva tri školska sata.

Za kombinirane razredne odjele, veže se i tjedni plan i program nastave. Smatra se kako bi takvi programi trebali biti napisani tako da se u svakome trenutku mogu promijeniti u slučaju nekih nepredviđenih situacija, to jest, da se ostavi prostora u slučaju da se neke od predviđenih aktivnosti ne stignu odraditi, da se odrade tijekom nekih od drugih dana u tjednu (Lučić i Matijević, 2004).

Bognar (1982) navodi šest ključnih koraka na koje treba obratiti pozornost za vrijeme dnevnog pripremanja učitelja. To su:

1. Na jednom nastavnom satu u kombiniranom razrednom odjelu trebalo bi obrađivati samo jednu nastavnu jedinicu, što znači da se samo u jednom razredu provodi sat obrade novog nastavnog sadržaja, a u ostalim razredima sati vježbanja ili ponavljanja.
2. Posredna i neposredna nastava trebaju biti što bolje povezane, tako da se stalno nadovezuju jedna na drugu.
3. Svaki samostalni rad učenika treba provjeriti prije prelaska na sljedeću aktivnost.

4. Posrednu nastavu više bi trebalo provoditi s mlađim učenicima i s razredom u kojemu se obrađuje novi nastavni sadržaj. Razlog tome je što mlađi učenici nisu još dovoljno samostalni, pa na njih treba više obratiti pozornost.
5. Stariji učenici duže vremena mogu raditi samostalno, dok kod mlađih učenika samostalni rad treba biti kraći, a posredna i neposredna nastava češće se trebaju izmjenjivati.
6. Vremenski je potrebno uskladiti vrijeme posredne nastave s jednim razredom s neposrednom nastavom u drugim razredima. Zato je potrebno od početka školske godine učenike navikavati na da u određenom vremenskom roku izvrše svoje zadatke.

Načini pripreme za nastavu su različiti, pa tako Lučić i Matijević (2004) navode da se pripreme za nastavne sate uglavnom pišu u stupcima, tako da svaki stupac predstavlja jedan razred, a izmjene posredne i neposredne nastave mogu biti naznačene različitim bojama. Osim toga, u pripremi se treba pridavati pozornost izmjeni različitih socijalnih oblika te nastavnih izvora kao što su udžbenici, radne bilježnice, časopisi i ostalo. Priprava treba biti napisana u obliku scenarija i uvijek treba paziti da niti jedan razred ne bude nezaposlen. Vremensko trajanje pojedinih aktivnosti trebali bi pisati mladi učitelji kojima je to prvo radno iskustvo, kako bi si mogli lakše organizirati i provesti predviđene nastavne aktivnosti, dok kod iskusnijih učitelja to nije praksa. „Temeljitu i kvalitetnu pripremu za nastavni sat učitelj treba temeljiti na pripremi za svakog pojedinog učenika uvažavajući njihove sposobnosti, mogućnosti i afinitete (Petrović, 2010, str. 271).

Dakle, tijekom planiranja rada u kombiniranom razrednom odjelu, posebnu je pozornost potrebno obratiti na svakog učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju, tako da se svaki učenik u svakome trenutku može osjećati kako čini nešto dobro i kako napreduje u svom radu. Osim toga, potrebno je pripaziti i na izmjenu posrednog i neposrednog rada, vodeći pritom računa da ni u jednome trenutku niti jedan od razreda u kombinaciji nije nezaposlen.

2.4. Izleti, ekskurzije i škola u prirodi

Izleti, ekskurzije i škola u prirodi ono su što učenici najviše pamte. Pod pojmom izlet smatra se poludnevno ili jednodnevno putovanje, ekskurzija predstavlja putovanje od dva-tri dana izvan mjesta stanovanja, a škola u prirodi podrazumijeva putovanje od pet ili više dana u neko udaljeno mjesto, na kojemu će se sve nastavne aktivnosti provoditi u prirodi. Svaki izlet treba imati svoj cilj i svrhu te biti dobro isplaniran, pa tako na primjer na izletima učenici mogu učiti o zanimanjima ljudi pojedinog mjesta, njegovim povijesnim i turističkim znamenitostima. Također, izlet može biti organiziran u svrhu upoznavanja voda tekućica i stajaćica, nacionalnih parkova ili drugih prirodnih bogatstava. Prije odlaska na izlet s učenicima je potrebno dogovoriti pravila ponašanja i njihova individualna zaduženja, pa tako na primjer stariji učenici mogu dobiti zadatak brinuti o mlađim učenicima i slično. Naučeno na izletu može služiti kao podloga za različite aktivnosti po povratku u školu. Za organiziranje ekskurzije, ali i škole u prirodi, potrebno je osigurati pratnju još barem jedne odrasle osobe za slučaj nepredviđenih događaja i nezgoda. Ekskurzije su važne jer se tijekom njih dosta učenika po prvi put odvajaju od svojih roditelja i s ostalim učenicima iz svoga razreda provodi dvadeset četiri sata dnevno, pa su samim time i emocionalni doživljaji još izraženiji. Za školu u prirodi se pak razredni odjel priprema danima, a učenici stječu bogata socijalna iskustva. I učitelji se također moraju posebno pripremati za školu u prirodi, jer moraju izmisliti popriličan broj igara koje se mogu igrati u prirodi s različitim predmetima iz prirode. Ovisno o školi, izleti, ekskurzije i škole u prirodi mogu se organizirati na način da na njih idu svi učenici kombiniranog razrednog odjela ili da se pojedini razredi kombinacije priključe razredima matične škole. Tako na primjer, ako učenici trećeg razreda matične škole putuju na izlet, samo se treći razred područne škole može priključiti izletu, a ostali razredi u kombinaciji ostaju u školi. Ili, svi učenici područne škole mogu putovati na izlet nevezano od učenika matične škole. Prednost škole u prirodi, u koju zajedno idu svi učenici kombiniranog razrednog odjela, očituje se u bogatstvu pedagoških i didaktičko-metodičkih oblika, ali i u boljim socijalnim iskustvima jer se međusobno družu učenici različitih dobi i iskustava. Izleti utječu na spoznajni, afektivni, kognitivni i motorički razvoj učenika, potiču prijateljstvo, samostalnost, suradnju, toleranciju i pomaganje. Pedagoški oblici koji se mogu steći na izletima, ekskurziji ili školi u prirodi ne mogu se steći ni na koji drugi način. „I zato, barem nekoliko puta tijekom školske godine, bez obzira na godišnje doba, organizirajmo kraće ili duže izlete s jasnim nastavnim i odgojnim ciljevima“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 90).

2.5. Raspored sati u kombiniranom razrednom odjelu

Sastavljanje rasporeda sati u kombiniranom razrednom odjelu ponajviše ovisi o broju razreda u kombiniranom odjelu. Tijekom sastavljanja rasporeda, posebno treba obratiti pozornost na to da su na tjednoj razini ravnomjerno zastupljeni svi nastavni predmeti, da aktivnosti jednog razreda ne ometaju drugi razred u obavljanju njihovih aktivnosti te da je moguće organizirati grupne i samostalne aktivnosti učenika (Lučić i Matijević, 2004). Tako raspored može biti jednak za sve razrede ili različit. Lučić i Matijević (2004) navode da se za kombinaciju dva razreda češće koristi jednak raspored nastavnih predmeta (tablica 1). Razlog tome je lakše povezivanje dijelova sata unutar kombiniranog odjela, pa je tako na primjer, moguće ostvariti istu motivaciju za pojedine predmete u oba razreda, nakon čega se izmjenjuju posredni i neposredni rad.

Tablica 1. Raspored sati za kombinirani odjel dva razreda (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN	
	1. Razred	2. Razred
1.	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Matematika	Matematika
3.	Priroda i društvo	Priroda i društvo
4.	Likovna kultura	Likovna kultura
5.	Izvannastavne aktivnosti	

Ako se pak radi o kombinaciji dva udaljena razreda, a nastavu je moguće izvoditi tako da jedan od razreda dolazi u školu prije drugoga, raspored sati može se sastaviti kao u tablici 2. Na taj je način učitelju omogućeno da se barem jedan sat posveti samo onome razredu koji dolazi na nastavu ranije. Takvi sati često se koriste za, na primjer, predstavljanje nekih učeničkih projekata, pisanje ispita te obradu važnih nastavnih jedinica. Nastavni predmeti koji se gotovo uvijek održavaju istodobno u svim razredima kombiniranog razrednog odjela su Tjelesna i zdravstvena kultura te Sat razrednika.

Tablica 2. Raspored sati za kombinirani odjel dva udaljena razreda (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN	
	1. razred	4. razred
1.		Hrvatski jezik
2.	Hrvatski jezik	Matematika
3.	Priroda i društvo	Likovna kultura
4.	Matematika	Priroda i društvo
5.	Tjelesna i zdravstvena kultura	

Za kombinirana odjeljenja od tri ili četiri razreda uglavnom se zbog lakšeg odvijanja nastavnog procesa, nastava izvodi prema istom rasporedu sati za sve razrede kao u primjeru ispod (tablica 3).

Tablica 3. Raspored sati za kombinirani odjel od tri razreda (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN		
	1. razred	2. razred	3. razred
1.	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Priroda i društvo	Priroda i društvo	Priroda i društvo
3.	Matematika	Matematika	Matematika
4.	Likovna kultura	Likovna kultura	Likovna kultura
5.			Hrvatski jezik

Osim takvog rasporeda sati, ako mogućnosti rada to dopuštaju, Lučić i Matijević (2004) navode kako je moguće organizirati nastavu tako da na primjer učenici prvog razreda dođu u školu kasnije, a učenici drugog razreda završe s nastavom jedan sat prije trećeg razreda, kao u sljedećem primjeru (tablica 4).

Tablica 4. Raspored sati za kombinirani odjel od tri razreda (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN		
	1. razred	2. razred	3. razred
1.		Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Hrvatski jezik	Matematika	Priroda i društvo
3.	Matematika	Priroda i društvo	Matematika
4.	Likovna kultura	Likovna kultura	Hrvatski jezik
5.	Priroda i društvo		Likovna kultura

Raspored sati, kako u redovitim razrednim odjelima, tako i u kombiniranim razrednim odjelima učitelju služi kao orijentacija zastupljenosti nastavnih predmeta po pojedinim danima u tjednu, što ne znači nužno da se sati moraju izvoditi takvim redoslijedom.

3. PRIMJERI NASTAVNIH SATI U KOMBINIRANOM RAZREDNOM ODJELU

Primjeri nastavnih sati u kombiniranom razrednom odjelu temeljeni su na stručno-pedagoškoj praksi, provedenoj u Područnoj školi Račišće, na otoku Korčuli, u veljači 2021. godine. Područna škola Račišće se nalazi u privatnoj kući s dva kata, u središtu mjesta. U istoj se zgradi nalazi i vrtić, tako da su na donjem katu smješteni vrtić, zbornica i toalet, a na gornjem katu se nalaze dvije učionice i kabinet za učitelje u kojemu oni čuvaju materijale koji su im potrebni za rad. U školi je sveukupno 14 učenika, a raspodijeljeni su u jedan kombinirani i jedan redoviti razred. Kombinirani razredni odjel sastoji se od tri razreda, a to su: prvi razred (1 učenik), drugi razred (3 učenika) i četvrti razred (4 učenika).

3.1. Hrvatski jezik

Sat je održan 22. veljače 2021. godine. Taj dan u školi nije bilo učenika 1. razreda, pa je primjer sata iz Hrvatskog jezika namijenjen kombiniranom razrednom odjelu drugog i četvrtog razreda.

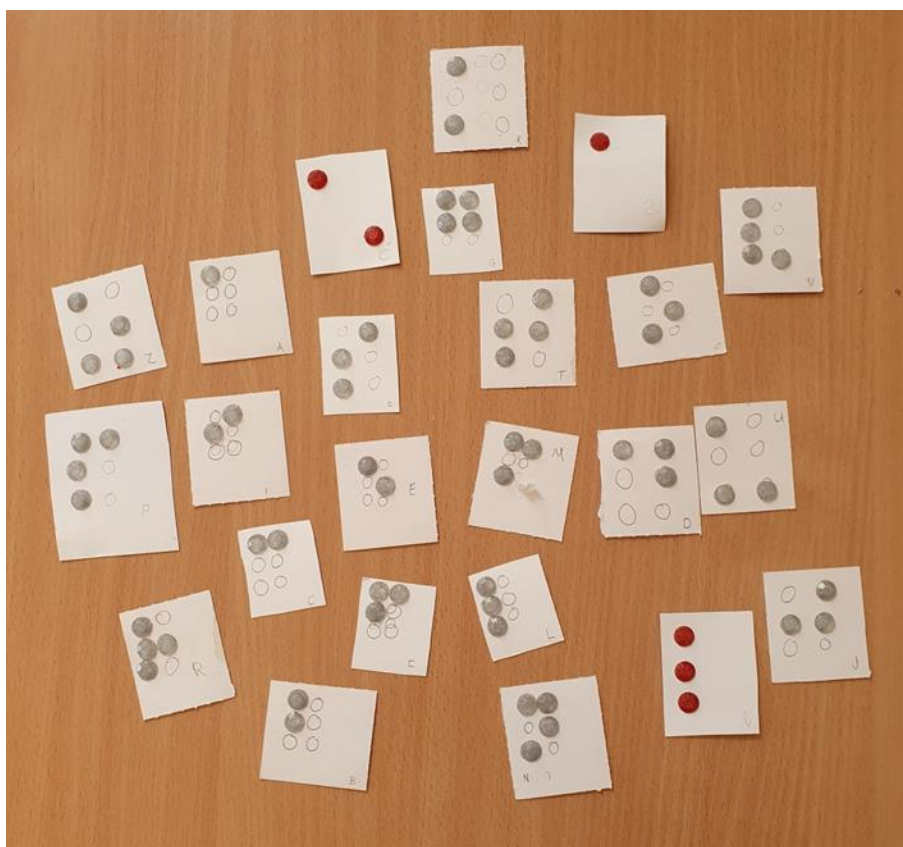
Nastavna jedinica: Izgubljena priča (2.r), sat obrade novih nastavnih sadržaja; Sporazumijevanje (4.r), sat obrade novih nastavnih sadržaja.

Uvodni dio sata: Učiteljica pantomimom glumi (volim vas, danas je prekrasan dan.), a učenici pogađaju što je ona željela reći. Kada su pogodili, učiteljica na ploču crta različite *emotikone*, a učenici pogađaju koje osjećaje oni predstavljaju. Nakon toga razgovaraju o tome kako se šalju poruke (u prošlosti rogom, na brodu trubom ili signalnim raketama, danas mobitelom.). Budući da je Račišće mjesto poznato po pomorcima učiteljica je na ploču zaljepila Morseovo pismo koje se koristi u opasnostima da bi se pomorci mogli razumjeti i spasiti jedni druge. Učenici dolaze pred ploču pronalaze prvo slovo svoga imena u Morseovoj abecedi i pišu ga na ploču.

Glavni dio sata: Učenici četvrtog razreda otvaraju čitanke i čitaju u sebi priču *Pišta i mrvica*, koju će kasnije pročitati po ulogama. Dok se oni pripremaju za čitanje, učenici drugog razreda otvaraju čitanke na priču *Izgubljena priča* i razgovaraju s učiteljicom o tome što misle da će se dogoditi. Učiteljica učenicima drugog razreda čita priču, a zatim razgovaraju o tome što je djed radio i je li dobro ispričao priču. Nakon toga učenici drugog razreda u sebi čitaju priču, a učenici četvrtog razreda čitaju po ulogama i razgovaraju o tome što se dogodilo u priči, što je to sporazumijevanje te kako se osjećaju kad nekome ne mogu objasniti ono što žele. Dok učenici četvrtog razreda rješavaju zadatke iz čitanke, učenici drugog razreda čitaju svoju priču naglas i razgovaraju o pročitanome tekstu (*U čemu se djed zbunio? Što je krivo ispričao? Zašto je djed*

tako pričao priču?). Nakon razgovora, zajedno s učiteljicom rješavaju zadatke iz čitanke. Učiteljica je provjerila zadatke koje su rješavali učenici četvrtog razreda, pa je pitala sve učenike kako bi oni nekome tko je gluhi pokazali riječi sunce, rijeka, more, potok, vatra, hladno... Nakon toga, pokazala je učenicima Brailovo pismo, učenici su na ploči pisali početno slovo svojega imena pomoću Brailovog pisma.

Završni dio sata: Učiteljica zadaje domaću zadaću, a nakon toga su svi zajedno na manjim kartonima pomoću cirkona izrađivali Brailovo pismo (Slika 1.).

Slika 1. Brailovo pismo napravljeno pomoću cirkona

Izvor: snimila autorica, 2021.

3.2. Matematika

Sat je održan 24. veljače 2021. godine.

Nastavna jedinica: Geometrijski likovi i tijela (1.r), sat ponavljanja; Mjerenje duljine dužine (2.r), sat ponavljanja; Geometrija (4.r), sat ponavljanja

Uvodni dio sata: Učenici igraju igru koju je smislila njihova učiteljica (*Slika 2* i *Slika 3*). Na hamer papiru je nacrtano desetak točaka. Učenici su okupljeni oko toga papira. Svaki učenik u ruci ima flomaster, tako da svaki učenik predstavlja drugačiju boju. Igra se igra tako da učenici jedan po jedan spajaju dvije točke. Njihov zadatak je napraviti trokut bez da ih netko drugi prekine. Pobjednik je onaj učenik koji napravi najviše trokuta. Igrajući tu igru svi učenici ponavljaju naučeno; učenik prvog razreda ponavlja geometrijske likove, učenici drugog razreda imenuju dužine, a učenici četvrtog razreda ponavljaju svojstva trokuta i kakvi oni mogu biti.

Glavni dio sata: Nakon igre, učiteljica pokazuje modele geometrijskih tijela. Učenici prvog i drugog razreda ih imenuju, a učenici četvrtog razreda nabrajaju koliko imaju vrhova, bridova i strana. Učenici prvog i drugog razreda rješavaju zadatke iz udžbenika, a učiteljica za učenike četvrtog razreda na ploči crta plašt kvadra i kocke. Učenici na njima moraju označiti vrhove tih tijela. Nisu baš odmah mogli shvatiti koji se vrh gdje nalazi pa su proučavajući model kvadra i kocke to otkrili. Nakon toga, rješavali su zadatke u udžbeniku. Za to vrijeme, učiteljica je provjerila kako su učenici prvog i drugog razreda riješili svoje zadatke, a zatim je učenicima drugog razreda objašnjavala kako se mjeri duljina dužine. Nacrtala je na ploču nekoliko dužina različitih duljina i učenici su pomoću trokuta trebali očitati kolike su duljine tih dužina.

Završni dio sata: Učiteljica pregledava zadatke koje su učenici četvrtog razreda rješavali, Nakon toga oni opisuju neka geometrijska tijela, a učenici prvog i drugog razreda pogađaju o kojim se geometrijskim tijelima radi.

Slika 2. Učenici igraju igru koju je osmislila učiteljica kombiniranog razrednog odjela

Izvor: snimila autorica, 2021.

Dok učenici drugog razreda čitaju tekst u udžbeniku, učiteljica s učenicima četvrtog razreda razgovara o tome što su pročitali o lošim navikama. Razgovaraju o pušenju, zašto je štetno, od čega se sastoji duhanski dim, smeta li njima kad netko puši i slično.

Završni dio sata: Učiteljica zadaje domaću zadaću, a nakon toga igraju igru *Čudnovati kotač*. Zadatak je učenika okrenuti kotač na kojemu su napisane različite navike (pušenje, zdrava prehrana, redoviti trening, dugotrajno sjedenje, drogiranje, pijenje alkohola...) i za onu naviku na kojoj se kotač zaustavi reći je li dobra ili loša navika. U igri sudjeluju svi učenici kombiniranog razrednog odjela.

3.4. Tjelesna i zdravstvena kultura

Sat je održan 26. veljače 2021. godine. Obzirom da Područna škola Račišće nema školsku dvoranu, nastava Tjelesne i zdravstvene kulture, za lijepog vremena, održava se na igralištu u obližnjem mjestu, koje je od škole udaljeno petnaestak minuta hoda. U slučaju lošeg vremena, nastava Tjelesne i zdravstvene kulture održava se u učionici.

Nastavna jedinica: Rukomet

Uvodni dio sata: Na putu prema igralištu, učiteljica učenicima zadaje razne vježbe (skakanje na jednoj nozi, sunožni skokovi, dječji poskoci, čučanj-skok...). Po dolasku na igralište učiteljica vodi pripremni dio sata. Vježbe koje su učenici radili su: pljesak ispod nogu, kruženje rukama naprijed i natrag, zasuk, otklon, pretklon, kruženje kukovima, kruženje koljenima, skokovi naprijed-natrag- lijevo-desno.

Glavni dio sata: Učiteljica učenicima objašnjava pravila rukometa i pokazuje kako se izvodi šut na gol. Učenici su nekoliko puta probali šutirati na gol, a nakon toga su se dijelili u dvije ekipe. Dva učenika koja inače treniraju rukomet odabrani su za kapetane ekipa. Naizmjenično biraju svoje suigrače. Kada su odabrali svoje ekipe započeli su igrati rukomet. Učiteljica, koja je bila i sudac, kroz cijelu igru naglašavala je učenicima da je rukomet timski sport i da svi igraju zajedno, to jest da moraju međusobno surađivati i dodavati loptu svim igračima. Na taj način najlakše će zabiti gol. Rukomet se igrao dok prva ekipa nije zabilo 10 golova, a onda su prekinuli igru.

Završni dio sata: Sat je završio igrom *Zamisli riječ*. Jedan učenik sjedi u sredini, a ostali u krugu oko njega. Učenik u sredini ima loptu, govori jedno slovo i baca loptu prema nekome u krugu. Onaj tko je dobio loptu mora reći neku riječ koja počinje tim slovom. Ako kaže riječ on ulazi u

sredinu i govori sljedeće slovo, a ako se ne može sjetiti niti jedne riječi baca loptu prema nekome drugome. Nakon igre uputili smo se prema školi.

3.5. Glazbena kultura

Sat je održan 26. veljače 2021. godine. Učenici četvrtog razreda imaju nastavu Glazbene kulture s predmetnim učiteljem, stoga je ovaj sat namijenjen za učenike prvog i drugog razreda. Kako bi učiteljici bilo lakše, prilagodila je nastavni program Glazbene kulture tako da ga mogu pratiti učenici drugog razreda, ali i učenik prvog razreda.

Nastavna jedinica: Instrumenti, sat ponavljanja

Uvodni dio sata: Učiteljica je u vreću stavila činele. Učenici postavljaju pitanja na koja učiteljica odgovara sa da ili ne i trebaju pogoditi o kojemu se instrumentu radi. Uz malu pomoć učiteljice, došli su do odgovora. Učiteljica pokazuje kako se činele sviraju te koja je razlika u zvuku ovisno o tome kako se činele drže. Učenici i sami probaju svirati.

Glavni dio sata: Ponavljaju koje su instrumente zadnji put učili. Jedna je učenica na sat donijela mandolinu i odsvirala je *Blistaj, blistaj zvijezdo mala*. Nakon što je ona odsvirala prvi put sama, odsvirala je još jedan put. Dok je ona svirala, učenici su pjevali pjesmicu uz njezinu pratnju. Nakon toga, učiteljica je na PPT prezentaciji pokazala sliku mandoline. Učenici uspoređuju koje su sličnosti i razlike mandoline sa slike i ove koju je učenica donijela. Učiteljica je podijelila listiće na kojima su slike i imena instrumenata. Zadatak učenika je spojiti slike s točnim imenima instrumenata. Nakon toga, učiteljica je opisivala različite instrumente, a učenici pogađaju o kojim se instrumentima radi.

Završni dio sata: Na kraju sata učenici opisuju mandolinu. Učiteljica im je dala pitanja koja pomažu pri opisu predmeta na koja oni odgovaraju u svoju bilježnicu.

3.6. Likovna kultura

Sat je održan 24. veljače 2021. godine. Učenici četvrtog razreda nastavu Likovne kulture imaju s predmetnim učiteljem, sat je namijenjen za učenike prvog i drugog razreda.

Nastavna jedinica: Cvijet kakav nitko nigdje nije vidio (1. i 2.r), sat obrade

Uvodni dio sata: Učiteljica čita priču *Cvijet kakav nitko nigdje nije vidio*. Razgovaraju o tome što se u priči dogodilo te kako oni misle da izgleda taj cvijet. Učiteljica zadaje učenicima zadatak, a to je pomoću pastela naslikati kako oni vide cvijet iz priče.

Glavni dio sata: Učenici slikaju svoje cvjetove, učiteljica obilazi po razredu i gleda kako napreduju njihovi radovi. Za to vrijeme, učenici četvrtog razreda prepričavaju priču koju je učiteljica čitala učenicima prvog i drugog razreda.

Završni dio sata: Učenici analiziraju svoje radove odgovarajući na pitanja: *Koji je bio današnji zadatak? Jesu li svi ispunili zadatak? Koji rad je bio najuspješniji? Koji je najmanje uspješan?*, a nakon toga učenici četvrtog razreda prepričavaju priču ostatku razreda.

4. INTERVJU UČITELJICE

1. Koliko godina radite u školi?

U školi radim 30 godina. Prvi posao mi je bio u osnovnoj školi u Remetama u „čistome“ razredu, a nakon toga sam počela raditi u kombiniranim razrednim odjeljenjima, gdje radim i danas.

2. U kojim ste sve kombiniranim razrednim odjelima radili?

Radila sam u kombinaciji dva i tri razreda. Kombinacije su bile raznolike kako bi svaka učiteljica mogla ispratiti generaciju do kraja četvrtog razreda. Nikada nisam radila u kombinaciji sva četiri razreda.

3. Što je za Vas najteže u radu u kombiniranom razrednom odjelu?

Ono što je za mene najteže jest osjećaj nedorečenosti na kraju dana. To je ponajviše zbog toga što su učenici ovisni o prijevozu. Zna se dogoditi da učenici žure kako bi stigli na autobus, pa se neki zadatci ne mogu do kraja objasniti, pogotovo oni za domaću zadaću. Isto tako, zna se dogoditi i da neku započetu cjelinu ne stignemo dovršiti što učenicima može biti zbunjujuće, tako da kod kuće često razmišljam jesu li moji učenici shvatili ono o čemu sam govorila te koji je njihov zadatak.

4. Biste li voljeli raditi u čistom razrednom odjelu?

Bilo je trenutaka u kojima sam željela odraditi metodički izveden sat, jer je to jedino za što se na Fakultetu priprema, ali sada, nakon ovoliko godina, ne mogu zamisliti da radim u čistom razrednom odjelu. Teško mi je zamisliti da 45 minuta sata posvetim samo jednom razredu, čini mi se kako bi mi takav sat trajao cijelu vječnost.

5. Po Vašem mišljenju, trebaju li mladi učitelji raditi u kombiniranim razrednim odjelima?

Mislim da bi mladi učitelji trebali prvo raditi u čistom razredu kako bi mogli osjetiti metodiku i dobro se izvježbati u tome, a tek nakon toga da idu raditi u kombinirane razredne odjele. Bez iskustva, učitelji mogu biti zbunjeni i teže se snalaze. Ako nekoga i dopadne kombinirani razredni odjel kao prvi posao ne treba se bojati već treba uzeti stvar u svoje ruke i prilagoditi se na najbolji mogući način.

5. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme sve je manji broj djece, pa se samim time povećava i broj kombiniranih razrednih odjela. Puno je posebnosti rada u takvim razredima, pa se neki učitelji ne smatraju dovoljno kompetentnima za taj posao. Učiteljima je u takvim razredima posao otežan iz razloga što moraju istovremeno raditi sa nekoliko razreda. Rad u takvim odjelima iziskuje puno kreativnosti i volje za pronalaženjem različitih rješenja koja su prilagođena svakom od učenika kombiniranog razrednog odjela. U takvim složenim uvjetima rada od učitelja se iziskuje puno promišljanja tijekom pripreme za nastavni proces, kako bi na što kvalitetniji i bolji način ispunio zahtjeve nastavnog sadržaja svakog od odjela kojemu predaje. Isto tako, potrebno je vješto izmjenjivati različite oblike rada, kako učenici ne bi bili besposleni, već motivirani i zainteresirani za rad. Zbog manjeg broja učenika, s učenicima je moguće ostvariti bolji odnos i bolje ih upoznati, što uvelike može olakšati u pripremanju nastave, jer se kroz nastavu mogu zadovoljiti interesi i želje učenika. Učenici u kombiniranim razrednim odjelima su dosta samostaljniji, ali im često fali usmene komunikacije. Baš je zbog toga dobro s učenicima kombiniranih razrednih odjela češće organizirati zajedničke aktivnosti tijekom kojih će se raspravljati o nekim problemima koji su se dogodili u razredu ili pak o nekim temama koji su zajednički interes svih učenika. Bogatstvo poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima očituje se i u lakoći dogovora s učenicima, pa je tako većina aktivnosti koje se s učenicima rade pripremljena upravo u suradnji s njima. Također, vremensko trajanje sata nije strogo određeno, pa se svaka aktivnost može prilagoditi. Upravo je iz tog razloga rad u kombiniranim razrednim odjelima i puno opušteniji, što omogućuje učiteljima i učenicima bolju radnu atmosferu. Osim toga, kombinacije učenicima pomažu u poticanju kreativnosti, tolerancije, međusobne suradnje, prihvaćanja i empatije što im olakšava budući život. Nadalje, budući da su učenici samostaljniji, prihvaćaju učenje kao nešto što im koristi u životu, a ne da im služi samo kako bi dobili dobru ocjenu. Iz tog je razloga njihovo znanje trajnije. Cilj ovog rada bio je predstaviti posebnosti rada u kombiniranim razrednim odjelima. Nadam se kako će se mladi učitelji više ohrabriti za rad u takvim razredima, jer mislim da upravo rad u malim sredinama pruža puno mogućnosti za otkrivanje svih svojih potencijala. Isto tako, voljela bih kada bi o radu u kombiniranim razrednim odjelima bilo više govora tijekom studijskog obrazovanja, jer je upravo to realnost koja čeka veliki broj studenata kada krenu u svijet rada. Smatram kako je za rad u kombinaciji najvažnija spremnost za prihvaćanje svih izazova koji se pred učitelje postave, jer se samo voljom i radom može steći iskustvo kako bi organizacija odgojno-obrazovnog procesa bila što bolja, kako za učenike tako i za učitelje.

Literatura

- Andrilović, V. i Čudina-Obradović, M. (1985). *Psihologija nastave i učenja*. Školska knjiga.
- Bahat, A. i Lukša, Ž. (2019). Primjena strategija aktivnoga učenja i poučavanja u nastavi prirode i društva. *Educatio biologiae: časopis edukacije biologije*, 5, 17-29.
- Bognar L. (1982). *Rad u područnoj školi*. Školska knjiga.
- Bognar, L. i Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Školska knjiga.
- Cvjetičanin, S., Segedinac, M. i Adamov, J. (2008). Stavovi učitelja primarnog obrazovanja o radu u kombiniranim odjeljenjima. *Odgojne znanosti*, 10(1), 147–158.
- Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja, (NN 63/2008). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html (20. 4. 2022.)
- INTO (2003). *Teaching in multi-classes: An INTO report*. Dublin. Preuzeto 25. 3. 2022. s <https://www.yumpu.com/en/document/view/51681766/teaching-in-a-multi-classes-2003-into>
- Jensen, E. (1995). *Super-nastava. Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Educa.
- Kyriacou, C. (1995). *Temeljna nastavna umijeća*. Educa.
- Lučić, K. i Matijević, M. (2004). *Nastava u kombiniranim odjelima: priručnik za učiteljice i učitelje*. Školska knjiga.
- Petrović, Đ. (2010). Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu. *Život i škola*, 24(2), 267–281.
- Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi, (NN 124/2009). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_10_124_3065.html (20. 4. 2022.)
- Stevanović, M. (2004). *Škola po mjeri učenika*. Tonimir.
- Sušac, T. (2015). Analiza uspješnosti učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjelima. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61(1), 153–162.
- Šimleša, P. (1969). *Suvremena nastava*. Pedagoško-književni zbor.
- Šuvar, V. (2011). *Rad u kombiniranim razrednim odjelima*. Preuzeto 24. 3. 2022. s <https://tinyurl.com/yb4ykj82>
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Educa.
- Topolovčan, T. (2011). Školski kurikulum kao prepoznatljivost škole. *Bjelovarski učitelj*, 1-2, 30-39.
- Tot, D. (2010). Učeničke kompetencije i suvremena nastava. *Odgojne znanosti*, 12(1), 65-78.

Walsh, B. (2004). *Kurikulum za prvi razred osnovne škole: Stvaranje razreda usmjerenog na dijete*. Udruga roditelja Korak po Korak.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)